

SOCIO-POLITICAL AND ECONOMIC SITUATION OF UZBEKISTAN ON THE EVE OF INDEPENDENCE

Andijan state pedagogical institute, historian teacher

Akhmadjonov Akhrorbek

+998 50 111 12 86

Andijan state pedagogical institute, The faculty of pedagogy, student

Odasheva Shahloxon Bobirjon qizi

+998 50 111 12 86

Abstract. This article analyzes the socio-political and economic situation of Uzbekistan on the eve of independence. The second direction of the struggle for national independence of Uzbekistan is the general educational movement, supporters of the struggle for political and democratic freedoms. The processes during the period of preparation for the achievement of state independence in 1991 are analyzed. In the late 1980s and early 1990s, factors such as the weakening of the USSR, the economic crisis, and the awareness of ethnic and national identity led to changes in Uzbekistan. The declaration of independence of Uzbekistan on August 31, 1991, its recognition by the international community, the strengthening of state organisations, and measures aimed at ensuring internal political stability are considered. The path to independence and its specific aspects, as well the interaction between the people and the government in this process, remain an important topic.

Keywords: *independence, economic situation, crisis, democratic, government, political situation, ethnicity.*

MUSTAQILLIKKA ERISHISH ARAFASIDA O'ZBEKISTONNING IJTIMOIY-SIYOSIY VA IQTISODIY AHVOLI

Andijon davlat pedagogika instituti, Tarix fani o'qituvchisi

Axmadjonov Axrorbek

+998 50 111 12 86

*Andijon davlat pedagogika instituti, Pedagogika fakulteti,
Pedagogika yo'nalishi talabasi
Odasheva Shahloxon Bobirjon qizi*

+998 50 111 12 86

**СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЕ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПОЛОЖЕНИЕ
УЗБЕКИСТАНА НАКАНУНЕ ОБРЕТЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ**

*Андижанский государственный педагогический институт, Преподаватель
истории,*

Ахмаджонов Ахрорбек

+998 50 111 12 86

*Андижанский государственный педагогический институт,
Педагогического факультет, студентка*

Одашева Шахлохон Бобиржон кизи

+998 50 111 12 86

Annotatsiya. Ushbu maqolada mustaqillikka erishish arafasida O'zbekistonning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy ahvoli tahlil qilinadi. O'zbekiston milliy mustaqilligi uchun kurashning ikkinchi yo'nalishi umumma'rifiy harakat, siyosiy va demokratik erkinliklar uchun kurash tarafdorlaridir. 1991-yilda davlat mustaqilligiga erishilishiga tayyorlov davridagi jarayonlar tahlil qilinadi. 1980-yillar oxiri va 1990-yillarning boshlarida SSSR ning zaiflashuvi, iqtisodiy inqiroz, etnik va milliy o'zlikni anglash kabi omillar O'zbekistonda o'zgarishlarga olib keladi. 1991-yil 31-avgustda O'zbekiston mustaqilligini e'lon qilishi, xalqaro hamjamiyat tomonidan tan olinishi, davlat tashkilotlarining mustahkamlanishi va ichki siyosiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rib chiqiladi. Mustaqillikka erishish yo'li va uning o'ziga

xos jihatlari, shuningdek, bu jarayondagi xalq va hukumat o'rtasidagi o'zaro aloqalar muhim mavzu bo'lib qoladi.

Kalit so'zlar: *mustaqillik, iqtisodiy ahvol, inqiroz, demokratik, hukumat, siyosiy ahvol, etnik.*

Аннотация. В данной статье анализируется социально-политическая и экономическая ситуация в Узбекистане накануне обретения независимости. Вторым направлением борьбы за национальную независимость Узбекистана является всеобщее образовательное движение, сторонники борьбы за политические и демократические свободы. Анализируются процессы в период подготовки к достижению государственной независимости в 1991 году. В конце 1980-х и начале 1990-х годов такие факторы, как ослабление СССР, экономический кризис и осознание этнической и национальной идентичности, привели к изменениям в Узбекистане. Рассматриваются провозглашение независимости Узбекистана 1991 года, её признание международным сообществом, укрепление государственных организаций и меры, направленные на обеспечение внутренней политической стабильности. Важной темой остаются путь к независимости и его специфические аспекты, а также взаимодействие народа и правительства в этом процессе.

Ключевые слова: *независимость, экономическая ситуация, кризис, демократия, правительство, политическая ситуация, этническая принадлежность.*

Kirish.

XX asrning 80-yillari oxiri va 90-yillari boshiga kelib, O'zbekiston o'zining ko'p asrlik tarixidagi eng murakkab va mas'uliyatli davrga qadam qo'ydi. Sobiq Ittifoqning markazlashgan boshqaruv tizimi inqirozga yuz tutgan bir sharoitda, respublika ham

chuqur ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy turg'unlik iskanjasida qolgan edi. Bu davrni tarixiy manbalar va arxiv hujjatlari "tizimli inqiroz davri" deb ta'riflaydi.

Iqtisodiy nuqtayi nazardan, O'zbekiston Ittifoqning paxta xomashyosi yetkazib beruvchi bazasiga aylanib qolgan edi. Sanoatning bir tomonlama (ekstansiv) rivojlanishi, ishlab chiqarilgan mahsulotning 90% dan ortig'i respublikadan tashqariga arzon narxlarda olib chiqib ketilishi va o'rniga tayyor mahsulotlarning qimmat narxlarda olib kirilishi iqtisodiyotni boshi berk ko'chaga olib keldi. O'sha davr statistik ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston aholi jon boshiga daromad bo'yicha Ittifoqda oxirgi o'rinlardan birini egallagan.¹

Usullar.

Ijtimoiy sohada ham vaziyat nihoyatda og'ir edi. Aholi turmush darajasining pasayishi, ekologik fojia (Orol muammosi) va ishsizlik darajasining ortishi xalqning haqli noroziligiga sabab bo'layotgan edi. Biroq, aynan shu qiyinchiliklar fonida o'zbek xalqining milliy o'zligini anglash, ona tili va muqaddas qadriyatlarini tiklash sari intilishi kuchaydi. 1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi mustaqillik sari tashlangan birinchi huquqiy va ma'naviy qadam bo'ldi.

Siyosiy maydonda esa Markazning tazyiqlari, "Paxta ishi" yoki "O'zbek ishi" kabi soxta ayblovlar millat sha'niga og'ir zarba berdi. Bunday murakkab vaziyatda respublika rahbariyatining siyosiy irodasi va xalqning birdamligi talab etilardi. 1990-yil 24-martda O'zbekistonda Prezidentlik institutining joriy etilishi va 20-iyunda "Mustaqillik Deklaratsiyasi"ning qabul qilinishi mamlakatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini qonuniy mustahkamladi.

1980-yillarning ikkinchi yarmi va 1990-yillarning boshi O'zbekiston tarixida "tizimli inqiroz va milliy uyg'onish davri" sifatida muhrlandi. Bu davrda respublika sobiq Ittifoq tarkibidagi eng murakkab ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy bo'hronlarni

¹ Shamsutdinov R., Karimov Sh. *Vatan tarixi. 3-kitob.* — Toshkent: Sharq, 2010. — 315-320-betlar.

boshidan kechirdi. Iqtisodiy jihatdan O‘zbekiston mutlaq markazlashgan boshqaruv ostida bo‘lib, uning butun xo‘jalik tizimi "mustamlakachilik" xarakteriga ega edi. Mamlakatning ulkan tabiiy resurslari – jahon miqyosidagi oltin konlari, tabiiy gaz, uran, mis va strategik ahamiyatga ega bo‘lgan boshqa rangli metallar Markaziy hukumat (Moskva) tomonidan to‘liq nazorat qilinardi. Statistika ma’lumotlariga ko‘ra, O‘zbekistonda ishlab chiqarilgan sanoat mahsulotlarining atigi 10-12 foizigina respublika hududida tayyor holatga keltirilgan, qolgan barcha xomashyo juda past narxlarda Ittifoqning markaziy hududlariga olib chiqib ketilgan. Bu esa "xomashyo yetkazib beruvchi baza" degan kamsituvchi maqomni yuzaga keltirdi. Eng achinarlisi, paxta yakkahokimligi (monokultura) davlat darajasidagi jinoyat darajasiga yetgan edi: haydot yerlarining deyarli 70-75 foizi paxta maydonlariga aylantirilib, bu jarayon oziq-ovqat xavfsizligini butunlay yo‘qqa chiqardi. Natijada O‘zbekiston don, go‘sht, sut va boshqa hayotiy zaruriy mahsulotlarning 60 foizidan ortig‘ini chetdan, asosan Ittifoq budjeti hisobiga keltirishga mahkum qilindi. Bu esa respublikani sun‘iy ravishda "dotatsiya oluvchi, qashshoq o‘lka" sifatida ko‘rsatishga xizmat qildi.²

Natijalar.

Siyosiy hayotda esa 1983-yildan boshlangan va 1989-yilgacha davom etgan "Paxta ishi" yoki "O‘zbek ishi" deb atalgan qatag‘on kampaniyasi butun millat sha’niga qora dog‘ tushirishga urindi. Moskvadan yuborilgan Gdlian va Ivanov boshchiligidagi tergov guruhlari qonun ustuvorligini butunlay chetga surib, o‘zbek xalqining minglab fidoyi farzandlarini, rahbar va mutaxassislarini soxta ayblovlar bilan qamoqqa oldilar. Bu siyosiy tazyiqlar mohiyatiga ko‘ra, milliy ruhni sindirish va O‘zbekistonni Markazga so‘zsiz bo‘ysundirishga qaratilgan edi. Biroq, 1989-yil iyul oyida respublika rahbariyatiga Islom Karimovning kelishi bilan siyosiy iqlim tubdan o‘zgardi.

² Karimov I.A. *O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida*. — Toshkent: O‘zbekiston, 2011. — 36-40-betlar.

Respublika rahbariyati birinchi marta Moskvadan "Paxta ishi"ni to'xtatishni, nohaq ayblanganlarni oqlashni va o'zbek tiliga munosib maqom berishni qat'iy talab qildi. Buning samarasi o'laroq, 1989-yil 21-oktabrda "Davlat tili haqida"gi qonun qabul qilindi, bu esa mustaqillik uchun kurashning ma'naviy poydevori bo'ldi. Siyosiy suverenitet sari navbatdagi inqilobiy qadam 1990-yil 24-martda O'zbekiston SSR Oliy Kengashining sessiyasida Ittifoq miqyosida birinchi bo'lib "Prezidentlik boshqaruvi"ning joriy etilishi bo'ldi. Bu institut Markazning buyruqbozlik tizimidan ajralib chiqish va respublikani mustaqil boshqarish uchun huquqiy qalqon vazifasini o'tadi.

Tahlil.

Ijtimoiy va ekologik ahvol ham tanazzul yoqasida edi. Orol dengizining qurishi nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo uchun global fojiga aylandi. Dengiz sathining pasayishi oqibatida yuzaga kelgan tuz bo'ronlari qishloq xo'jaligi yerlarini yaroqsiz holga keltirdi, aholi o'rtasida turli yuqumli va og'ir xastaliklar epidemiyasi tarqaldi. Ijtimoiy adolatsizlik, ishsizlik va aholi jon boshiga daromadning Ittifoq bo'yicha eng quyi (oxirgidan bitta oldingi) pog'onada ekanligi xalqning sabr-kosasini to'ldirdi. Bu keskinlik 1989-yilgi Farg'ona voqealari, 1990-yilgi Bo'ka va Parkent fojialarida o'zining achchiq mevasini berdi. Bunday "poroxli bochka" holatidagi ijtimoiy muhitni yumshatish uchun respublika rahbariyati misli ko'rilmagan, hatto Markaziy hukumat qonunlariga zid bo'lgan jasoratli qarorga qo'l urdi: 1989-1990 yillar davomida 1,5 milliondan ziyod oilaga 700 ming gektardan ortiq qo'shimcha tomorqa yerlari ajratib berildi. Bu tarixiy qaror nafaqat aholini ocharchilikdan saqlab qoldi, balki o'sha paytdagi ijtimoiy portlash xavfini bartaraf etdi.

Nihoyat, 1990-yil 20-iyun kuni "Mustaqillik Deklaratsiyasi"ning qabul qilinishi O'zbekiston tarixida yangi sahifa ochdi. Ushbu hujjat bilan respublika o'z hududida davlat hokimiyatining mutloqligini, o'z tabiiy boyliklariga o'zi egalik qilishini va Ittifoq

qonunlari respublika manfaatlariga zid kelsa, ularni to'xtatib qo'yish huquqini e'lon qildi. 1991-yil avgustiga kelib, Ittifoqning markaziy hokimiyatida sodir bo'lgan muvaffaqiyatsiz davlat to'ntarishi (GKCHP) O'zbekiston uchun to'liq mustaqillikni e'lon qilish uchun so'nggi tarixiy imkoniyatni yaratdi. Shunday qilib, 1991-yil 31-avgustda O'zbekiston Respublikasining Davlat mustaqilligi e'lon qilindi. Bu istiqlol shunchaki sovg'a emas, balki chuqur iqtisodiy qaramlik, siyosiy tazyig'lar va ijtimoiy kamsitishlar iskanjasidan xalqning omon chiqish yo'lidagi ulkan matonati natijasi edi. Ushbu og'ir merosdan voz kechish va bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin jamiyat qurish yo'li O'zbekistonning o'ziga xos "taraqqiyot modeli"ni yaratishiga turtki bo'ldi.

Xulosa.

O'zbekistonning mustaqillik arafasidagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy holatini o'rganish shuni ko'rsatadiki, 1991-yil 31-avgustda erishilgan davlat mustaqilligi shunchaki siyosiy jarayonlarning tasodifiy natijasi emas, balki chuqur tizimli inqirozdan chiqishning yagona va hayotiy zarurati edi. Sobiq Ittifoqning ma'muriy-buyruqbozlik tizimi respublikani xomashyo yetkazib beruvchi qaram hududga aylantirgani, paxta yakkahokimligi tufayli yuzaga kelgan ekologik fojialar va xalqning milliy g'ururini kamsitishga qaratilgan siyosiy tazyiqlar o'zbek davlatchiligini halokat yoqasiga keltirib qo'ygan edi.

Biroq, aynan shu og'ir sinovlar davrida namoyon bo'lgan siyosiy iroda – aholiga tomorqa yerlarining berilishi, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi va Prezidentlik institutining joriy etilishi – millatni ijtimoiy portlashlardan saqlab qoldi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, O'zbekiston mustaqillikni o'ta murakkab iqtisodiy meros va ijtimoiy muammolar bilan qarshi olgan bo'lsa-da, aynan shu davrda tanlangan o'ziga xos taraqqiyot yo'li mamlakatning suveren davlat sifatida shakllanishiga va jahon hamjamiyatidan munosib o'rin egallashiga mustahkam poydevor bo'ldi. Mustaqillik xalqimiz uchun nafaqat siyosiy erkinlik, balki o'z taqdirini o'zi belgilash, milliy

qadriyatlarini tiklash va iqtisodiy boyliklariga haqiqiy ega bo'lish imkoniyatini bergan tarixiy adolat tantanasidir.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Shamsutdinov R., Karimov Sh. *Vatan tarixi. 3-kitob.* – Toshkent: Sharq, 2010. – 315-320-betlar.
2. Karimov I.A. *O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida.* – Toshkent: O'zbekiston, 2011. – 36-40-betlar.
3. O'zbekiston SSRning Mustaqillik Deklaratsiyasi. // O'zbekiston SSR Oliy Kengashining Axborotnomasi. – Toshkent, 1990. – № 16-17. – 285-modda.
4. O'zbekistonning yangi tarixi. 2-kitob: O'zbekiston sovet mustamlakachiligi davrida. / Tahrir hay'ati: M. Jo'rayev va boshq. – Toshkent: Sharq, 2000. – 688 b.
5. O'zbekistonning yangi tarixi. 3-kitob: Mustaqil O'zbekiston tarixi. / Tahrir hay'ati: N. Jo'rayev va boshq. – Toshkent: Sharq, 2000. – 560 b.
6. Levitin L. O'zbekiston tarixiy burilish pallasida. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
7. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining yakunlari va istiqbollari (1990-yil yakunlari bo'yicha statistik to'plam). – Toshkent: Davlat statistika qo'mitasi, 1991.